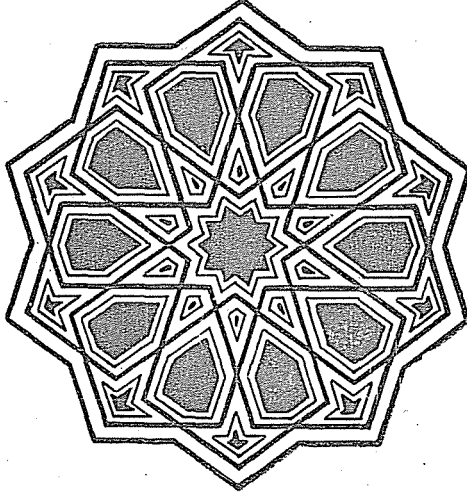

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1963

KİTAP VE SUNNETTE NESH MESELESİ (*)

Dr. Talât KOÇYİĞİT

Bilindiği üzere ilk İslâm Devleti Medine'de kuruldu. Müslümanlar, 622 senesinde bu şehre hicret ettikleri zaman, yeni din hakkında, o ana kadar nâzil olan bazı itikad ve ibadet meseleleriyle ilgili âyetlerin getirdiklerinden başka her hangi bir bilgiye sâhip değildiler.

Hicretten sonra vahiy Medine'de devam etti. Bir taraftan Mekke'de nâzil olan ve ekseriyetini itikad ve ibadete ilgili meselelerin teşkil ettiği dinî hükümler kat'iyet kesbederken, diğer taraftan, evlenme (izdivac), boşanma (talâk), alım-satım (şira'-beyi'), insan öldürme (katl), hırsızlık (sirkat), kadın erkek arasında gayri meşrû münâsebet (zina) ve bunun gibi daha bir çok meseleler hakkında yeni yeni âyetler nâzil oldu ve bu âyetlerle müslümanların harekât hattı tesbit edildi.

Kur'an'ın, Hazreti Peygamber vâsıtasıyla insanlara gönderilmesinde tek bir gaye vardı; bu gaye onlara gerçek yolu göstermek, dünya ve âhret saadetini onlar için hazırlamaktı. Bu sebeple, yukarıda bazıları zikretmiş olduğumuz hukukî ve dinî meseleler, insanların fayda ve menfaatlarını sağlayacak şekilde hükme bağlandı ve bu hükümler, bazan emir ve nehiy, bazan da haber halinde tatbik sahasına çıkarıldı; insanlar, bu emir ve nehiyere uymakla mükellef kıldılar. Ancak, insanın muayyen bir zaman için, veya ömrünün sonuna kadar bir hükme tâbi kılınması, hüküm sâhibi olan Allah Ta'âlâ'nın insan üzerindeki tasarrufunun tabii bir neticesidir: O, kul üzerinde dilediği gibi tasarruf edebilir; hattâ kulumu, muayyen bir zamana kadar bir hükme, diğer bir zamanda da o hükümden çok daha farklı başka bir hükme tâbi tutabilir; yani ilk hükmü bir başka hükümle değiştirebilir; fakat biraz önce de zikrettiğimiz gibi, Allah Ta'âlâ'nın kulları üzerindeki bu tasarrufu, onların fayda ve menfaatları iktizasındandır. O, insanlar için zorluğu değil, kolaylığı murad eder.

İslâm dininin esasını teşkil eden Kitap ve Sunnet'te, yukarıda zikredilen bu tasarrufun bazı örneklerini görürüz: Kul, her hengî bir emir veya nehiyle muayyen bir hükme tâbi tutulmuşken, bir başka yerde, diğer bir emir veya nehiy, onu, ilk hükümden âzâd etmiş, fakat bir başka hükme tâbi kılmıştır. İşte bu olaya şeriatte, nesh denilmiştir. Bu yazımızda, usûl kitaplarının mühim ve o nisbette karışık ve ihtilâflı olan bu mevzuunu incelemeğe çalışacağız; ancak mevzuun daha iyi anlaşılabilmesi için Kitap ve Sunnet münâsebetine kısaca temas edeceğiz.

Sunnet'in İslâm Dinindeki Yeri

İslâmiyetin ilk günlerinde sahabe, yeni dinin esaslarını Kur'anı Kerîmden öğrenmekle beraber, anlıyamadıkları bir çok meselelerde Hazreti Peygambere başvurmak zorunda kalıyorlardı; çünkü nâzil olan Kur'an âyetlerinden bir kısmı mücmeldi, mutlaklı, yani mufassal ve mukayyed değildi. Meselâ namaz ve zekât hakkında Hazreti Peygambere vahyolunan âyetler,

* Bu yazının hazırlanmasında istifade edilen eserlerin bazıları şunlardır: Ebû Ca'fer en-Nahhâs, *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*; el-Hâzîmî, *Kitâbu'l-İ'tibâr fi beyâni'n-Nâsîh ve'l-Mensûh* (Haydarabat 1319); eş-Sâfiî Muhammed İbn İdris, *er-Risale* (Mısır 1309); *Tefstru'r-Râzi* (Matba-i Âmire 1307); *Tefstru'l-Taberî*; el-Kurtubî, *el-Câmi'u'l-ahkâm mine'l-Kur'an* (Kahire 1356/1937); İbn Hazm, *el-Ihkâm fi Usûli'l-Ahkâm* (Mısır 1345); Abdu'l-Azîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr ald Usûli'l-Pezdevî*; eş-Şâtibi Ebû İshâk, *el-Muvafakat fi Usûli'l-Şerî'a*; el-Hudârî, *Usûlu'l-Fikh* (Kahire 1358/1938).

namazın kaç rik'at olduğunu, nasıl ve hangi vakitlerde kılınacağını açıklamamıştı. Keza zekât âyeti de mutlak olarak gelmiş, ne kadar maldan ne miktar zekât verileceği ayrıca kaydedilmemişti. Namaz ve zekât gibi daha bazı ahkâmın, şerh ve izah edilmeksizin tatbikine imkân yoktu. Bu sebeple müslümanlar, böyle bir Kur'an hükmüyle karşılaştıkları zaman Hazreti Peygambere başvuruyorlar, O da onlara âyeti açıklıyor ve ne şekilde hareket etmeleri lâzım geldiğini bildiriyordu. Bu bakımdan, Hazreti Peygamberin Kur'an karşısındaki mevki çok mühimdi. Nitekim bizzat Kur'ânı Kerim de buna şahadet ederek demiştir ki: وما أنزلنا عليك الكتاب إلا لتبين لهم الذي اختلفوا فيه وهدى ورحمة لقوم يؤمنون "Biz sana Kitab'ı, ancak ihtilâf ettikleri şeyleri onlara beyan etmek, müminler için de hidâyet ve rahmet olmak üzere inzal ettik" (1) Bir başka yerde, yine Hazreti Peygamberin, Kur'an âyetlerini şerh ve izah etmekle vazifeli olduğu belirtilmiş ve şöyle denilmiştir: "Sana da Kur'an'ı inzal ettik ki insanlara, kendilerine indirileni beyan edsin; onlar da tefekkür etsinler" (2).

Eğer Hazreti Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinin hepsine birden *Sunnet* tabirinin itlak olduğunu hatırlıyacak olursak, Kur'an'ın mücmel ve mutlak olan âyetlerinin *Sunnet*'le şerh ve izah edildiği kendiliğinden ortaya çıkar. Bunu daha başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Hazreti Peygamber, Kur'an'ın müfessiri olduğu gibi, *Sunnet*'i de bu Kitab'ın şerh ve izahıdır ve bu *Sunnet*, Kitap gibi, Hazreti Peygambere *Hikmet* olarak verilmiştir. Nitekim Âli İmrân sûresinin 164 üncü âyetinde bu husus şöyle açıklanmıştır: "Allah, mü'minlere kendi içlerinden bir Resûl gönderdi; bu Resûl, onlara âyetlerini okur, onları pâk kılar, Kitâp ve Hikmet'i öğretir". Eş-Şâfi'î, bu âyet hakkında şu izahatı verir: Allah, Kitâb'ı zikretti; bu Kur'an'dır; sonra Hikmet'i zikretti; bu da, Kur'an ilmine vâkîf olan kimselerden işittiğine göre, Rasûlullah'ın *Sunnet*'idir; çünkü âyette *Hikmet* lâfzı, hemen Kitâp lâfzını takip etmektedir ve ikisi aynı şey olmadığı gibi, *Hikmet*, *Sunnet*'ten başka bir şey de değildir" (3).

Kur'an'da, eş-Şâfi'î'nin bu izahını teyid eden başka âyetler de vardır: يا ايها الذين آمنوا من يطع الله والرسول "Ey iman edenler, Allah'a ve Rasûl'e itaat ediniz..." (4) "her kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın in'âm ettiği Peygamberlerle... beraber olurlar" (5), "her kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur" (6).

Bu âyetler, müslümanların Hazreti Peygambere itaat etmeleri gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O'na itaat, şüphesiz, O'nun emir ve nehiyelerine itaattir. Zira O, bir başka âyette de belirttiği gibi, insanlara "iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder" (7) "Ya'merem بالمعروف وينهاهم عن المنكر" Bu itibarla müslümanların, O'nun getirdiklerini almaları, nehyettiği şeyleri terketmeleri gerekmektedir: "وما آتاكم الرسول فخذوه، وما نهاكم عنه فانتهوا" (8) "Rasûl'ün getirdiklerini alınız, nehyettiklerinden uzaklaşınız" (8).

Hazreti Peygamberin, emr veya nehyetmiş olduğu şeylerin, Kur'an'dan olması mümkün olduğu gibi, hakkında Kur'an nassı bulunmayan şeyler olması da mümkündür. Nitekim bir âyette bu husus ayrıca belirtilmiş ve eş-Şâfi'î'nin *Sunnet* mânası verdiği *Hikmet* kelimesi yine

1 Nahl sûresi, ây. 64.

2 Aynı sûre, ây. 44.

3 *Er-Risâle*, 78.

4 Nisâ sûresi, ây. 59.

5 Aynı sûre, ây. 69.

6 Aynı sûre, ây. 80.

7 A'râf sûresi, ây. 156.

8 Haşr sûresi, ây. 7.

Kıtap'la birlikte zikredilmiştir: "اتزل الله عليك الكتاب والحكمة و علمك ما لم تكن تعلم...Allah, sana Kıtap ve Hikmet'i inzal etti ve senin bilmediğini şeyleri sana öğretti" 9)

Hazreti Peygamber, Kitap ve Hikmet (Sunnet) ten kendisine inzal olunan her şeyi müslümanlara tebliğ etmiş, onlardan hiçbir şey terketmemiştir. Esasen *ما ازل الرسول بلغ ما ازل يا ايها الرسول بلغ ما ازل* ya ايها الرسول بلغ ما ازل بلغة رسالتك اليك من ربك وان لم تفعل فإ بلغت رسالتك" 10) eğer bunu yapmazsan risaletini tebliğ etmemiş olursun..." 10) âyeti mucibince tebliğ, Hazreti Peygamberin başlıca vazifesidir. Hira dağında, ilk vahyi aldığı andan, veda hacçında, halka, tebliğini tamamladığını bildirinceye kadar bu vazifesini noksansız ifa etmiştir. Kendisinden rivayet olunan bir hadîste bu husus, açık bir şekilde görülür: *وما تركت شيئا مما أمركم الله به الا وقد أمرتكم به ، ولا تركت شيئا مما نهاكم الله عنه الا وقد نهيتكم عنه*

"Allah'ın size emrettiği şeylerin hiç birisini terketmedim; hepsini size emrettim. Allah'ın nehyettiği şeylerin hiç birisini terketmedim; sizi onların hepsinden nehyettim" 11).

Görülüyor ki Hazreti Peygamberin tebliğine memur edildiği emir ve nehiyeler, Kur'an olarak nâzil olduğu gibi, bunların bir kısmı da Sunnet'ini teşkil ediyordu ve müslümanların, Rasûl'e itaatle emrolunmalarında Kur'an olduğu kadar Sunnet de mundemiçti. Bu bakımdan tefsir ve hadîs uleması, Hazreti Peygambere gelen vahyi "metlûv" ve "gayr-i metlûv" olmak üzere iki kısma ayırmışlar; birincisine *Kur'an* ikincisine de *Sunnet* demişlerdir 12). Bu iki vahiy arasındaki başlıca fark, Kur'an'ın, lafz ve manâ olarak gönderilmesi ve Peygamber de dâhil hiç bir beşer kelâmı ile karışmaması; Sunnet'in ise yalnızca manâ olarak gönderilmesi ve bu manânın Peygamber tarafından lafızlandırılmasıdır. Bu lâfızlarda, Kur'an'da olduğu gibi, icaz bahis mevzuu değildir ve müslümanlar, bunları tilâvetle emrolunmamışlardır 13).

Sunnet'in vahiy olduğuna, diğer mühim bir delil de şu âyettir: *وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى* و ما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى (Resûl) kendi havasından konuşmaz; (O'nun sözleri) kendisine vahyolunan vahiyden başka bir şey değildir" 14). Bazı müfessirler, âyette zikri geçen vahyin, yalnız Kur'an'a delâlet ettiğini ileri sürmüşler, diğer bazıları ise buna Sunnet'i de idhal etmişlerdir 15). Maamafih, daha evvel zikretmiş olduğumuz âyetlerin de ortaya koyduğu gibi, Hazreti Peygamberin, Kur'an olsun, Sunnet olsun, tebliğine memur edildiği bütün dinî meselelerin vahye dayandığından şüphe etmemek gerekir.

Sunnet'in İslâm dinindeki mevkiî bu suretle anlaşılınca sahabe'nin, her meselede Hazreti Peygambere başvurmaları tabii karşılanmak icab eder; çünkü Peygamber, onlara Kur'an ahkâmını tefsir ve müşkillerini tebyin eder; aralarındaki münaazaayı, husumeti halleder. Diğer taraftan sahabe, O'nun emir ve nehiyelerini, çeşitli ibadetlerde ve muâmelâtta fiil ve hareketlerini takip ederler; O'ndan namazın ahkâm ve erkânını, haccın menâsikini ahrılar. Nitekim bu gibi hususlarda Hazreti Peygamber *صلوا كما رأيتونى اعمل* "ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılınız" 16) ve *خذوا عني مناسككم* "menâsiki benden alınız" 17) buyurmuştur. Velhâsıl, bütün meselelerde Kur'an'ın emrine uyarak Hazreti Peygamberin bütün emir ve nehiyelerine ittiba ederler. Bu emir ve nehiyelerde, yazımızın baş taraflarında da

9 Nisâ'süresi. ây. 113.

10 Mâ'ide süresi, ây. 67.

11 *Er-Risâle*, 87.

12 *Es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. 45.

13 Bir de kuşî hadîsler vardır ki bunlar da Hazreti Peygamber tarafından lafızlandırılmakla beraber hitab Allah Ta'âlâ'nın dır ve daima *قال الله* "Allah şöyle dedi" ibaresiyle başlar.

14 Necm süresi, ây. 3.

15 Bkz. meselâ *Kırtûbî Tefsiri*, XVII. 84-85.

16 *El-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh*, Kitabü'l. Ezan. bab 18.

17 *Muslim Ibnu'l-Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh*.

zikrettiğimiz gibi müslümanlara fayda ve menfaat sağlayacak, onlar için dünya ve âhret saadetini hazırlıyacak hususlar yer almış ve çeşitli mevzularda çeşitli ahkâm vazedilmiştir. Bu ahkâmın bazısının, kendinden önceki diğer bazı ahkâmı ref, izale veya ibtal ettiği söylenmiştir, yahutta buna şeriat dilinde *nesh* denilmiştir.

Bütün semavî şeriatlerde birbirine nisbetle nesh olayı mevcuttur; yani her şeriat, kendinden önceki şeriatı ibtal veya neshetmiştir. Meselâ Mûsâ şeriatı, kendinden önceki şeriatlerde bulunan bir çok hükümleri neshettiği gibi, kendinden sonra gelen İsâ (A.S.) şeriatı tarafından da kendi şeriatına ait bir çok hükümler neshedilmiştir. Bunlardan sonra gelen İslâm şeriatı ise bütün şeriatlerin ahkâmını neshetmiştir. Ancak, burada şuna işaret etmek lazımdır ki bu şeriatlerin ekser hükümleri birbirine muhalif olmakla beraber, Allah'ın tevhidi ve buna benzer itikadı gerektiren bazı esaslarda ittifak etmişlerdir. Allah Ta'âlâ, bu gibi meselelerde, bütün peygamberlerin getirdikleri şeriatlerin bir ve aynı olduğunu bildirmiştir. Bunlarda hiç bir zaman nesh vâki olmaz.

Neshin câri olduğu hükümlere gelince, şüphesiz, bir cemiyetin islahı, onların fikri seviyeleriy le yakından ilgilidir. Geri kalmış bir kavmi islah etmek için takip edilen yol veya tatbik edilen metotla, daha ileri seviyede bulunan bir kavmi islah etmek için takip ve tatbik edilen yol veya metotlar arasında çok fark vardır. Bu bakımdan, yahudî kavmine tatbik edilen islah metodlarının, fikrî sahada kendilerine nisbetle biraz daha yükselmiş olan İsevilerle tatbikinde her hangi bir fayda mülahaza edilemez. Aynı durum, müslümanlarla İseviler arasında da varittir. Beşerî akıl, İsevilere nisbetle daha çok olgunlaştığı bir zamanda İslâm şeriatı gelmiş, onu islah etmek, gerçek yolu, hidayet yolunu göstermek için bazı hükümler getirmiştir. Şüphesiz bütün şeriatlerde gaye, kavimleri islah etmek ve onlara hidayet yolunu göstermektir; fakat her birinin bu gayeye ulaşmak için takip ettiği yol, birbirinden çok farklıdır. Bu sebeple her şeriatın, kendisinden önceki şeriatı neshetmesi, yani hükmen ibtal veya ilga etmesi aklen sabittir ve İslâm şeriatı, şeriatlerin sonu olması bakımından ebediyete kadar nâsîh hükmüne sâhiptir.

Şeriatler arasındaki nesh olayı budur. Fakat bir şeriat içerisinde nesh var mıdır? Yani Allah Ta'âlâ, bir cemiyeti islah etmek, ona hidayet yolunu göstermek için bir şeriat gönderdiği zaman, bu şeriatın getirdiği ahkâmdan biri veya bir kaç, sonradan onlara muhalif olarak gelen bazı hükümlerle neshedilmiş midir? İslâm şeriatinde, bahsetmiş olduğumuz bu olay vukubulmuştur ve şeriatin esasını teşkil eden Kitap ve Sunnet'te bunun delilleri görülür. İleride izah edeceğimiz gibi, mühim denilemeyecek bazı ihtilâfa rağmen tefsir, hadîs ve fıkıh uleması, İslâm şeriatında nesh olayının mevcudiyetine inanmışlar ve bu inançta ittifak etmişlerdir. Esasen böyle bir olayın vukuuna mani teşkil edebilecek herhangi bir sebep ileri sürmek imkânı da yoktur. Çünkü: Hazreti Muhammet (A.S.), İslâm dinini kavmine tebliğ etmekle vazifelendirildiği zaman, kavmi, hiç bir semavî dine mensup değildi. Câhiliye devrinin yetiştiği müşrik atalarından görüp işittikleri bir takım örf ve âdetleri takip etmeleri ve kendi elleriyle yaptıkları çamurdan, taştan veya tahtadan putlara tapmaları, onların, başlıca dinî düşünce ve davranışlarını teşkil ediyordu. Aralarında belirli bir âile bağı yoktu. Bazıları, İslâmiyetin sonradan vaz ettiği sahih nikâhla birbirine bağlı olsalar bile, ekseriyet arasında gayri meşru münasebetlerle mut'a nikâhı câri idi. Bu türlü münâsebetlerin mahsulü olan çocuklar, babalarını ancak analarının tayin etmelerinden sonra tanıyabiliyorlardı. İçki ve kumar en büyük eğlence vâsıtaları idi. Aralarındaki alış verişlerde riba veya faiz, zenginlerin ayrı bir gelir kaynağını teşkil ediyordu. İşte İslâmiyet geldiği zaman araplar, böyle bir hayat sürüyorlardı. Onları bu süflî hayattan kurtarmak, islah etmek ve müstekar bir hayat sistemine bağlamak, bunun için de bütün câhiliye âdetlerinden onları uzaklaştırmak lazımdı. Fakat nasıl? Şeriat bunun temin etmek maksadiyle bir defada nâzil olsa, araplar, bu ağır yüke tahammül edemezler-

di. Câhiliye devrinin bütün âdetlerini bir anda terke ve yeni dinin bütün hükümlerine ittibaa davet, onların her türlü yenilikten nefret etmelerine sebep olurdu. Bunun için dinî hükümler kısım kısım gönderildi. Her gönderilen hükümden, önce, hoşlanmaları, zevk almaları temin edildi; bunu o hükümle ilgili başka bir emir veya nehiy takip etti. İçkinin haram kılması hakkında nâzil olan âyetler, bu hususta misal olarak zikredilebilir. Araplar arasında bir âfet haline gelen içki, hemen haram kılınmıştır. Asırlardan beri ona alışmış olan arapların, birden bire onu kullanmaktan menedilmesi, arzu edilen neticeyi vermiyebilirdi. Bu sebeple içki hakkında nâzil olan ilk âyet, müslümanların sarhoş olarak namaza durmalarını menetmiş, fakat, onun kötülüğünden hiç bahsetmemiştir: *يا ايها الذين آمنوا لاتقربوا الصلاة وانتم سكارى حتى تعلموا ما تقولون* “Ey iman edenler, sarhoş iken ve ne söylediğinizi bilmedikçe namaza yaklaşmayınız”¹⁸). Bu âyetten, sarhoş iken namaz kılmamak şartıyla içki kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır. Fakat bir müddet sonra bunu, Bakara sûresinin 219 uncu âyeti takip etmiştir: *يسألونك عن الخمر والميسر قل فيها اثم كبير ومنافع للناس ، واثمها اكبر من نفعها* “Sana şarap ve kumar hakkında sorarlar; de ki: onlarda, insanlar için büyük günah ve faydalar vardır; fakat günahları faydalarından daha büyüktür”.

Bu âyetle müslümanlar, İslâm ruhuna biraz daha alışmış ve içkide insanı cezbeden fayda ile beraber zarar ve günahın mevcudiyetini de öğrenmişlerdir. Hattâ zarar ve günahın, faydasından çok olduğu Allah kelâmıyla vâkif olduktan sonra, onu, kendiliklerinden terk etmeleri için her hangi bir mâni kalmamıştır. Fakat dinde şüphe ve tereddüte mahal yoktur; her hüküm kesindir. Nitekim üçüncü bir âyetle içki hakkındaki hüküm kesinleşmiştir: *يا ايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون* “Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar (a kurbanlar kesmek) ve fal okları şeytanın pis işlerindedir; onlardan vazgeçiniz ki felah bulasınız”¹⁹). Bu âyetin nâzil olmasıyla, diğerlerinin hükmü kalkmıştır, yani son âyet, nâsîh, ilk iki âyet mensûhtur. Artık, hiç kimse kâkıpta “Allah Ta’âlâ, içkiyi sadece namazda yasak etti, sarhoş olarak namaz kılmayın, dedi; namaz dışında içki kullanmakta bir mahzur yoktur” diyerek ilk âyete göre hüküm verip amel edemez. Bu âyetlerin nâsîhini terkedip mensûhü ile amel etmek, nâsîh şeriatî, meselâ İslâm şeriatini terkedip işevî şeriatî ile amel etmek gibidir ve aralarında hiç bir fark mevcut değildir.

Görülüyor ki şeriatler arasında nesh olduğu gibi, yalnız bir şeriat içerisinde de nesh vardır. Bununla beraber, İslâm uleması, nesh kelimesinin anlamı ile nesh olayının tarifi üzerinde zaman zaman ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazıları, neshi tamamiyle reddetmiş, bazıları, Kur’an ahkâmının yalnız Kur’an ahkâmı ile ve Sunnet ahkâmının da yalnız Sunnet ahkâmı ile neshedilebileceğini ileri sürdükleri halde diğer bazıları ve ekseriyet olarak, Kur’an’ın Kur’an’la olduğu gibi, Sunnetle de; Sunnet’in Sunnet’le olduğu gibi Kur’an’la da neshedilebileceğini iddia etmişlerdir. Bu gibi ihtilâfların mahiyetini daha iyi anlamak için araştırmamız neshin lugat manâsını ve nesh olayının tarifini vererek devam edelim.

Neshin Manâsı ve Nesh Olayının Tarifi

Nesh kelimesi, lugatta muhtelif manâlarda kullanılmıştır: Ya “nakl” demektir ki bir şeyin, bir mekândan diğer bir mekâna veya bir halden diğer bir hale tahvili manâsına gelir; meselâ *نسخ الكتاب* denildiği zaman, kitabın içindekileri bir başka kitaba yazarak nakletmek manâsı anlaşılır. Yahutta “izale” ve “ibtal” demektir; bu manâda nesh, iki şıkta mütalâa edilmiştir: 1 - Ya mücerred izaledir; meselâ *نسخت الریح الآثار* denildiği zaman

18 Nisâ’ suresi, ây.42.

19 Mâ’ide suresi, ây.93.

rüzgârın, bütün âsârı silip süpürdüğü ve yerinde hiç birşey bırakmadığı anlaşılır. 2 - Yahutta bir şeyin izalesiyle birlikte onun yerine bir başka şeyin kâim olmasıdır; meselâ *نسخت الشمس الظل* denildiği zaman, güncün gölgeyi izale ettiği ve onun yerine kâim olduğu anlaşılır ²⁰).

Neshe verilen bu iki manâ (nakl ve izale), lûgatçiler arasında ayrı bir ihtilâf konusu olmuş, bazıları, naklin hakikî, izalenin mecazî manâda kullanıldığını ileri sürmüşler; bazıları da meselâ *نسخت الكتاب* ibaresinde olduğu gibi, naklin hakikî manâda olmadığını iddia ederek evvelkinin aksini, yâni izalenin hakikî, naklin de mecazî manâda kullanıldığını söylemişlerdir. Bazı usûlcüler ise, her iki manâ arasında iştirake kâil olmuşlardır; çünkü, nesh kelimesi, her iki manâya da ıtlak olunmuştur ve hakikî manâ budur. Usûlcüler arasındaki bu farklı görüşlerde gerçeğe uygun olan manâ, izale manâsıdır; zira bir hükmün-ki bu hüküm mensûhtur - nâsihine nakli, izalenin aksine, mutasavver değildir ²¹).

Neshin şeriatteki manâsına veya tarifine gelince, bunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, ilk hitapla sâbit olan bir hükmün ref olunduğuna delâlet eden bir başka hitap olduğunu, bu ikinci hitabın vârid olmaması halinde ilk hükmün bâki kalmış olacağını söylemişlerdir. Bazıları da, nesh, şer'î hükmün tatbik sahasında nihayet bulunduğunu beyandan ibarettir, demişlerdir ²²). Umumiyetle kabul olunan manâya göre nesh, Allah Ta'âlâ'ya nazaran, şer'î bir hükmün tatbik sahasında son bulunduğunu beyandan ve mükeleflere nazaran da onun ref'inden ibarettir. Bu manâdan anlaşıldığına göre nesh, beyanın bir nev'idir. Ancak, neshe beyan manâsı verirken, her beyanın nesh olmadığını hatırdan çıkarmamak lâzım gelir. Meselâ *واقموا الصلاة وآتوا الزكاة* âyetiyle namaz ve zekât emredilmekle beraber, bu emirden neyin murad edildiği anlaşılmamaktadır; fakat teklif vakti gelince, yâni emrin tatbik sahasına çıkarılması tekrarr edince mücmel olan bu ibarede kastedilen hüküm, müfesser olan diğer bir ibare ile beyan olunur; burada nesh bahis mevzuu değildir.

Hazreti Peygamberden "kabirleri ziyaret etmeyiniz" mealinde bir hadis rivayet edildiği düşünülse, bu nehyin, sonradan *الآن زوروا* *عن زيارة القبور* "sizi, kabirleri ziyaret etmekten menetmiştim; şimdi onları ziyaret edebilirsiniz" ²³) hadisiyle tatbik sahasında son bulunduğu beyan edilmiştir; yâni ikinci emir, birinci emri ilga veya iskat etmemiş, fakat hükmün sonunu veya onunla amel etmenin nihayet bulunduğunu beyan etmiştir. Buna şeriat dilinde nesh denilmiştir. Zâhiriye imamlarından İbn Hazm, neshi bu manâda kullanmış ve onun, ıbtal ve izale değil, ilk emrin, zaman bakımından sona erdiğini beyan etmekten ibaret olduğunu söylemiştir. Bu manâ ile müteahhir beyan, yukarıda zikredilen iki misalden anlaşıldığı gibi, iki kısma ayrılır: 1 - *واقموا الصلاة* âyetinde olduğu gibi mücmelin tafsili veya âmın tahsisidir ki bu tafsil veya tahsis teahhur edince ilk emirle amel etmek ancak beyandan sonra mümkün olur. Nitekim, *واقموا الصلاة* âyeti, ifası gerekli bir emir olmakla beraber mücmel olması dolayısıyla beyana muhtaçtır ve onunla amel, ancak müteahhir beyandan sonra mümkün olabilir. 2 - Yahutta bir vakit ifası emrolunan bir işin, müteahhir beyanla nihayet bulmasıdır. Ancak yukarıda da zikredildiği gibi ikinci nass, birinci nassın hükmünü izale veya ıbtal değil sadece beyan etmiştir. Kabirlerin ziyaretiyle ilgili haberde olduğu gibi ²⁴),

20 *Lisanu'l-Arab*, III. 61. Keza Bkz. *Kitabu'l-İ'tibar fi beyâni'n-Nâsih ve'l-Mensûh*. 8 ve *Keşfu'l-Esrar alâ Usûli'l-Pezdevi*, III. 874-875.

21 *Keşfu'l-Esrâr*, III. 875.

22 Aynı yer.

23 Muslim İbnu'l-Hacâc, *el-Câmi'u's-Sahih*. Kitâbu'l-Cenâ'iz. hadis No. 105, 108. Hadis ayrıca Et-Tirmidî, *en-Nesâ'i* ve İbn Mâce tarafından da rivayet olunmuştur.

24 Daha geniş malumat için Bkz. İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, IV. 59.

İbn Hazm, neshin beyan olmadığını söyleyenlere, yahutta kendisinin, neshi, beyanın bir kısmı addetmesine itiraz edenlere ve beyanın, yalnız haberlerde, halbuki neshin, haberlerde değil emir ve nehiylerde vukubulduğunu ileri sürenlere karşı der ki: “Biz de nesh beyandır demedik; o, beyanın bir nev’idir. Bu bakımdan her nesh, beyan olmakla beraber her beyan nesh değildir. Beyan haberlerde vâki olduğu gibi, emirlerde de vâki olur; fakat yalnız emirlerde vâki olan beyana nesh denir ve ilk emrin ref’inden ibarettir. Bazan emirlerde vukubulduğu halde nesh olmiyan beyanlar da vardır, bunlar da tefsirdir ve açık bir nass, yahut icma, yahutta kesin bir delil olmadıkça, onlar hakkında, ilk emri ref eden neshtir, demek doğru olmaz. Nitekim *فاذا اسلخ الا شهر الحرم فاكلوا المشركين حيث وجدتموهم* bulduğunuz yerde öldürünüz”²⁵) âyetinin, ehlikıtabı, bu hükümlerle neshettiğini söylemeyiz; fakat hükümden murad sadece müşriklerin öldürülmesidir, bunlar ehlikıtabın düşmanlarıdır; Allah, bir başka âyette ehlikıtabı bu hükümden istisna etti, deriz”²⁶).

Görülüyor ki İbn Hazm’e nazaran nesh, nassların izale ve ibtali değil, nassa bağlı ahkâmın intıhasını beyandır ve müteahhır beyanın bir kısmıdır. Beyan her türlü haber ile emir ve nehiylerde vâki olursa da, nesh delâlet eden müteahhır beyan, yalnız emir ve nehiylerde veya emir ve nehiy manâsında olan haberlerde vukubulur. Meselâ “Ahmet kalktı” gibi mücerred habere delâlet eden bir sözde nesh câiz değildir. Eğer nesh vâki olursa nâsih “Ahmet kalkmadı” manâsında gelir ki bu, ilk haberin yalan olduğuna delâlet eder. Allah Ta’âlâ haberlerini yalanlamaktan münezzehtir..

Bazan, haber lafzıyla gelen fakat emir mânasını hâiz olan sözlerde nesh câizdir. Meselâ *مقام ابراهيم ومن دخله كان آتنا* “İbrahim’in makamı.... Oraya her kim girse (taarruzdan) emin olur”²⁷) âyeti lafiz itibarile habere delâlet eder, fakat emir manâsındadır. Allah Ta’âlâ, İbrahim’in makamına (Mescidi harama) giren kimselere taarruz edilmesini, onların her türlü taarruzdan emin olmalarını emretmektedir. ²⁸) Âyet, emir mânasını hâiz olmayıp mücerred habere delâlet etse, orada vukuu tarihen sâbit olan mücadele ve kıtal, haberi yalanlamış olurdu. Maamafih âyetin, istikbale matuf olmayıp geçmiş devirlerdeki hâdiselerden bahsettiğini söyleyerek onu mücerred haber mânasında alanlar da olmuştur ²⁹).

25 Tevbe sûresi, ây.6.

26 *El-Ihkâm fi Usûlil-Ahkâm*, IV.60.-İstisnâ, neshten tamamiyle farklı bir şeydir. Nitekim İbn Hazm, istisnâ ile neshi birbirine karıştıranlara ve hattâ ikisinin de aynı şey olduğunu söyleyenlere itiraz ederek der ki: Bildiğimiz gibi, nesh, bir hükmün ref’idir. İstisnâ ise, âm lafız ile gelen bir şeyden, bu lafzın delâlet ettiği bazı şeylerin ayır edil mesi veya müstesnâ kılınmasıdır. Meselâ *لا معه الا الطهرون* âyetinde olduğu gibi mushafa dokunulmaması hususunda âm manâsıyla gelen emir, mutahhar kimseleri ilzam etmez. Onlar bu hükümden istisnâ edilmişlerdir. Onların istisnâ edilmeleri, Mushafa dokunmamak hususunda vârid olan emri neshetmemiştir. Halbuki nesh, istisnânın hilâfına bir gün evvel bizden istenen şeyin bir gün sonra nehyedilmesidir.

27 Âli İmrân sûresi, ây.97.

28 Katâde’ye göre âyet, haram âyetlerinden biridir. Nitekim *فن فرض فيهن الحج فلا رفت ولا فسوق ولا جدال* “her kim o (malum aylarda) haccı kendine farz ederse artık haccı kadına yanaşmak, sövüşmek ve başkalarıyla kavgaya girişmek olmaz” (Bakara sûresi, 197) âyeti de bu manâda nâzil olmuştur. Ebû Hanîfe, bu hususta “üzerine hadd lâzım gelecek şekilde günah işliyen bir kimse, bu haddin tatbikinden evvel Mescidi Haram’a sığınırsa, onunla konuşulmaz, alış veriş yapılmaz, haramdan çıkınca da hadd tatbik edilir. (*Kutubî Tefsiri*, IV.140).

29 *Kutubî Tefsiri*, IV.140.-Meselâ İbnü’l-Arabî der ki: Âyeti bu manâda anlıyanlar hataya düşmüşlerdir. Bir kere, âyet geçmiş olan şeylere delâlet etmekte ve onlardan haber vermektedir. Fakat gelecek bir hükmün isbatını hedef tutmamaktadır. Nitekim, sonradan burada katl ve kıtal gibi bir çok hâdiseler vukubulmuştur. Eğer âyet geçmiş devirlerden haber vermek manâsında olmasa idi, Allah’ın haberi, haber verdiği şeye muallif olurdu.

Haber lafziyle geldiği halde emre delâlet eden âyetlerin en güzel örneği orucun farziyetine dair nâzil olan âyettir: كَتَبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامَ كَمَا كَتَبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ “sizden öncekilere oruç nasıl farz kılındı ise size de öyle farz kılındı”³⁰). Görünüşe göre âyette her hangi bir emir yoktur, fakat gerçekte-“oruç tutunuz” manâsındadır. Kur’ânı Kerim’de, bunun gibi emre delâlet eden fakat lafzî haber olarak gelen bir çok âyet vardır; diğer emir ve nehiylerde olduğu gibi bunlarda da nesh câizdir.

Emir ve nehiyeler, şeriat yönünden beş dereceye ayrılmışlardır. Bu derecelerin bir tarafında *farz*, diğer tarafında *haram* yer alır. *Farz*’ın yanında *mendûb*, *haram*’ın yanında da *mekrûh* vardır. *Mendûb*’la *mekrûh* arasında ise *mubâh* bulunur.

_____	<i>Farz</i>
_____	<i>Mendûb</i>
_____	<i>Mubâh</i>
_____	<i>Kerâhet</i>
_____	<i>Haram</i>

Farz, yapılması emrolunan fiillerdir; *mendûb*, yapılması yapılmamasından hayırlı olan fiiller; *mubâh*, yapılması ve yapılmaması hayır ve sevap yönünden müsavî olan fiiller; *kerâhet*, yapılmaması yapılmasından hayırlı olan fiiller; *haram* ise yapılmaması emrolunan fiillerdir..

Bu muhtelif derecelerin neshinde, eğer ilk emir *farz* ise, *farz*’ı nesheden ikinci emir ya *فعل* (=yapma) yahutta *لا جناح عليكم* (=yapıp yapmamakta sizin için bir beis yoktur) sigasiyle gelir ki birinci şekilde *farz*, *haram*, ikinci şekilde de kendisine en yakın olan *mendûb* derecesine inkılâb eder. Eğer ilk emir, *haram* derecesinde ise, onu nesheden *افعل* (=yap) sigasiyle gelen ikinci emir, *haram*’ı *farz*’a; *لا جناح عليكم* sigasiyle gelen emir ise kendisine en yakın olan *kerâhet*’e çevirir. *Mendûb* ve *kerâhet* ise “yap” sigasiyle neshedilirlerse *farz*, “yapma” sigasiyle neshedilirlerse *haram*, “yapıp yapmamakta sizin için bir beis yoktur” sigasiyle neshedilirlerse *mubâh* olurlar. Kur’ânı Kerim’de, zikretmiş olduğumuz bu sigalarla gelen bir çok emir ve nehiy vardır.

Neshin mahiyeti ve mahalli bu suretle anlaşıldıktan sonra Kitap ve Sunnet’te mevcut nesh olayını inceliyebiliriz. Ancak bu mevzua girerken şeriat yönünden çok mühim olan bazı ihtilâfları da gözönünde bulundurmak gerekmektedir; hattâ, mevzuun bu ihtilâflara göre plânlanmasında ve Kitâp ve Sunnet’teki nesh olayının bu muhtelif görüşlere göre incelenmesinde fayda vardır.

Kitap ve Sunnet’teki nesh olayı üzerinde vaki olan ihtilâflar başlıca üç grupta toplanmaktadır:

- 1 - İslâm şeriatinde nesh olayının mevcut olmadığını iddia edenler; kısacası neshi reddedenler.
- 2 - Neshi kabul etmekle beraber, Kitap’ın Sunnet’le ve Sunnet’in Kitap’la neshedilemeyeceğini ileri sürenler.
- 3 - Kitap’ın Kitap’la ve Sunnet’in Sunnet’le neshedildiği gibi, Kitap’ın Sunnet’le ve Sunnet’in Kitap’la neshedilebileceğini kabul edenler.

Görüldüğü gibi, ikinci ve üçüncü gruba girenler, birinci grubun hilâfına, Kitap’ın Kitap’la ve Sunnet’in Sunnet’le neshedilebileceğini kabul etmek bakımından, unumiyetle, neshin mevcudiyeti üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayrıldıkları nokta ise, âyetin hadîsi, veya hadîsin âyeti neshedip edemeyeceği meselesidir. Burada her grup üzerinde ayrı ayrı duracak ve her

evvelki şeriatlerin kast edildiğini anlamak güçtür. İmam er-Râzi'ye göre ³⁵⁾ âyetin lafzı, şart ve cezadan ibarettir. Meselâ, “sana kim gelirse ona ikram et” ibaresi, “gelme” fiilinin vukuuna delâlet etmez; fakat o kimse gelirse, ona ikram etmenin vâcib olduğu anlaşılır. Âyetin lafzı da böyledir: “Bir âyeti neshedersek veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahutta onun gibisini getiririz”. Bu âyetten, neshin mazide mutlaka vukubulduğunu istidlâl etmek güçtür. Fakat, nesh ne zaman vukubulursa, daha hayırlı bir âyetin gelmesi mukadderdir. Bu bakımdan âyetin, İslâmîyetten önceki şeriatlerin neshine delâlet ettiğini ileri sürmek hatadır.

İslâm şeriatinde neshin vukubulduğunu bize gösteren en kuvvetli delil şu âyettir. *بحسب ما يشاء ويثبت وعنده* “Bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimiz vakit - ki Allah ne indirdiğini en iyi bilir - onlar derler ki: Sen bir müfterisin” ³⁶⁾. Bu âyette, bir âyetin veya bir hükümün diğer bir hükümle değiştirildiği veya neshedildiği açıkça belirtilmiştir. Hazreti Peygamber, ilk hükme muhalif bir hüküm vazeden vahyi okuduğu zaman kâfirler onunla alay ederler ve “sen, Allah'a iftira ediyorsun; eğer senin söylediklerin Allah kelâmı olsa idi onda tebdil olur mu idi?” diyerek onu yalanlamaya kalkışlırdı. Fakat Allah Ta'âlâ, Peygamberine ne gönderdiğini ve ne vahyettiğini en iyi bilendi. İnsanların maslahatına bugün uyan şeyle yarın uyacak olan şeyi ancak O taktir edebilirdi. Kâfirler ise bunu anlıyamazlardı ³⁷⁾.

Neshin mevcudiyetine delâlet eden bir başka âyet de şudur: *بحسب ما يشاء ويثبت وعنده* “Allah istediğini imha, istediğini ibka eder. Ummu'l-Kitâp, O'nun nezdindedir” ³⁸⁾. Eş-Şâfi'i'nin naklettiğine göre âyet “Allah, istediği farzı imha, istediği farzı ibka eder” manâsındadır ³⁹⁾. Farzın imhası ise neshten başka bir şey değildir.

Zikretmiş olduğumuz bu âyetler, Ebû Muslim'in hilâfına. Kur'ânı Kerim'de neshin vukubulduğuna açık bir şekilde delâlet etmektedirler. Ancak, ekser ulemânın, bu mesele üzerinde ittifak etmelerine rağmen, Kur'ân'da mevcut nâsîh ve mensûh âyetlerin adedi hususunda uyuşmamaları, aralarında neshe verilen manânın muhtelif olmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim eş-Sâtûbî, bu ihtilâfa işaret ederek der ki: “Mutekaddimûnun kelâmından anlaşıldığına göre, onların nazırında nesh'e itlâk olunan manâ, usûliyyunun kelâmında onun sâhip olduğu manâya nisbetle daha umumidir. Öncekiler, şer'i bir hükümün, müteahhir olan şer'i bir delil ile ref olunmasına nesh itlak ettikleri gibi, mutlakın takyidine, âmın tahsisine, müphem ve mücmelin beyanına da nesh itlâk ediyorlardı. Çünkü bunların hepsi de müteahhirûnun istilâhında “nesh” addedilen tek bir manâda birleşiyordu ve bu da teklifte kast edilen şeyin ilk emir değil son gelen emir olması idi” ⁴⁰⁾. Eş-Şâtûbî, mutlakın takyidine, âmın tahsisine ve istisnâya mütekaddimûn tarafından nasıl nesh tabirinin itlak olunduğunu belirtmek için bazı sahabî ve tâbî'lerden misaller vermiş, Mekki'dan naklen, İbn Abbâs'ın, içerisinde istisnâ harfi bulunan bir çok Kur'ân âyetlerine “mensûh” dediğini zikretmiştir. Meselâ, İbn Abbâs'a göre *وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّرَاءَ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ. أَلَمْ تَرَاهُمْ فِي كُلِّ وادٍ يَمِيمُونَ. وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ* “şâirlere azgınlık tâbî olurlar. Görmüyormusun ki onlar (dedikodu) deresinde şaşkın şaşkın dolaşırlar; yapmadıkları şeyleri söylerler” ⁴¹⁾ âyeti *وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا*

36 Nahl sûresi, ây.101.

37 Fâhru'd-Dîn er-Râzi'nin kaydettiğine göre bir mesele hakkında şiddetli bir hükümü ihtiva eden bir âyet nâzil olduğu, sonra da bu hüküm bir başka âyetle hafifletildiği zaman, Kureys kâfirleri derler ki: “Muhammed ashâbı ile istihza ediyor; bugün enrettiği şeyi ertesi gün nehyediyor. Onun söylediği şeyler Allah kelâmı değildir; bunları kendisi söylüyor” Kâfirlerin bu sözleri üzerine mezkûr âyet nâzil olmuştur. (Tefsîr, V.519).

38 Ra'd sûresi, ây.39.

39 Er-Risâle, 107.

40 El-Muwafakât fî Usûli's-Serâ, III.108

41 Şu'ara sûresi, ây.224.

“(şâirlerden) iman edip iyi amel işleyen, Allah’ı çok anan... kimseler başka”⁴²⁾ âyetiyle neshedilmiştir. Halbuki müteahhürüne göre bu âyetlerde nesh bahis mevzuu değildir. Ancak iman eden ve iyi amel işleyen şâirler, evvelki hükümden istisnâ edilmişlerdir⁴³⁾.

Sahabe ve tâbi’ün davrinde, neshin daha umumi manâda kullanılmış olması - yukarıdaki misalden de anlaşılacağı üzere - Kur’ân içerisinde nâsîh ve mensûh âyetlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Cemaluddin el-Kâsımî’nin Veliyyullah ed-Dihlevî’den naklettiği gibi yukarıda işaret ettiğimiz bazı meselelerin nesh olayı içerisinde mütalaa edilmesiyle “nesh kapısı genişlemiş, aklın cevelânı çoğalmış ve ihtilâf dairesi büyümüştür. Bu sebeple mensûh âyet adedi beşyüzü bulmuştur”⁴⁴⁾ Sonraki devirlerde, neshin daha dar bir çerçeve içerisinde mütalâa edilmesi ve kendine hâs bir manâda kullanılmasıyla, mutlakın takyidi, âmmın tahsisi, istisnâ v.s. gibi mütekaddimûnun nesh olarak tavsif ettikleri meseleler, tabii olarak nesh çerçevesi içerisinde çıkmış ve nâsîh ve mensûh adedi de azalmıştır.

2 - *Neshi kabul etmekle beraber Kitap’ın Sunnet’le ve Sunnet’in Kitap’la nesh edilemeyeceğini ileri sürenler*

Bunların başında İmam eş-Şâfi’î gelir. Onun nesh hususundaki fikirlerini, toplu olarak *er-Risâle* isimli meşhur eserinde görüyoruz. Burada mevzumuzla ilgili bazı kısımları bu kitaptan hulâsa olarak vermek istiyoruz. Bu suretle, onun, görüşünü kuvvetlendirmek maksadıyla ortaya koyduğu delillere karşı yapılan itirazları daha iyi anlamak ve onun delilleriyle mukabil deliller arasında bir karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır. Eş-Şâfi’î der ki:

“Allah Ta’âlâ, insanları yarattıktan sonra, onlara her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmet olmak üzere Kitap’ı inzal etmiştir. Bu Kitap’ta bazı şeyleri farz kılıp onları ibkâ etmiş, bazı- larını da insanlara rahmet olsun, yüklerini hafifletsin diye neshetmiştir”.

“Kitap’tan neshettiği şeyleri, yalnız Kitap’la neshettiğini, Sunnet’in Kitap için bir nâsîh olamayacağını, onun ancak Kitap’a tâbi bulunduğunu açıklamıştır. Bu hususta Allah Ta’âlâ Kur’ânı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: *وإذا تلى عليهم آياتنا بينات قال الذين لا يرجون لقاءنا انت بقرآن غير هذا و بدله قل ما يكون لى ان ابدله من تلقاء نفسى ان اتبع الا ما يوحى الى*”⁴⁵⁾ “Onlara, apaçık âyetlerimiz okunduğu vakit, bize mülâkî olmayı ummayanlar derler ki: Bize bundan başka bir Kur’ân getir yahutta bunu değiştir. onlara de ki: Bunu kandiliğimden değiştirmek elimden gelmez, Ben ancak bana vahyolunana tâbi olurum...”⁴⁵⁾

“Allah Ta’âlâ, Hazreti Peygambere, kendisine vahyolunana tâbi olmayı ve onu kendiliğinden tehdil etmemeyi farz kıldığını bildirmiştir.”

“Onun *ما يكون لى ان ابدله من تلقاء نفسى* “bunu kendiliğimden değiştirmek elimden gelmez” sözünde, daha önce vasfetmiş olduğumuz şu husus açıkça gösterilmiştir: Allân’ın Kitap’ını yine Allah’ın Kitap’ından başkası neshedemez. Başlangıçta farzı koyan O olduğu gibi, onu ibka veya izale edecek olan yine O’dur. O’nun yarattıklarından birisi olamaz Kitâbullah’ta buna delâlet eden başka âyetler de vardır: *ما ننسخ من آية او ننسها فأت بجير منها او مثلها* “Biz bir âyeti neshederssek veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya onun gibisini getiririz”⁴⁶⁾. Allah Ta’âlâ, bu âyetle Kur’ân’ın neshinin yahut inzalindeki te’hirin ancak Kur’ân’la ola-

42 Aynı sûre, ây. 227.

43 Diğer haberler için Bkz. *el-Muwâfakât*, III, 109 ve dv.

44 Tefsîrül-Kâsımî, *Mahâsimü’t-Te’vil*, I, 33.

45 Yûnus sûresi, ây. 15.

46 Bakara sûresi, ây. 106.

cağını haber vermiştir 47). Yine bu hususta şöyle buyurmuştur: *وإذا بدلنا آية مكان آية والله أعلم بما ينزل قالوا إنما أنت متفر* indirdiğini en iyi bilir - onlar derler ki : Sen bir müfterisin” 48).

“Hazreti Peygamberin Sunnet’i de böyledir: Onu yine kendi Sunnet’inden başka bir şey neshedemez. Allah Ta’âlâ, Peygamberi için, daha evvelki Sunnet’ine muhalif bir Sunnet ihdas ettiği vakit, Hazreti Peygamber de aynı mesele hakkında tekrar bir Sunnet ihdas eder ve halka ilk Sunnet’ini nesheden bir Sunnet’i olduğunu açıklar”.

“Kur’ân’da olduğu gibi, Sunnet’te de onun, yine Sunnet tarafından neshedildiğine dair delil vardır: Allah’ın, Rasül’ün emirlerine uymayı farz kılması, Sunnet’in Allah’tan geldiğine delâlet eder. Bu itibarla kim Sunnet’e tâbi olursa, ona Kitâbullah’ın emriyle tâbi olur. Allah’ın Kitâp ve Sunnet’ten başka bir şeyi insanlara ilzam ettiğine dair açık bir nass yoktur. Sunnet, bu vasfettiğimiz şekilde olunca - ki Allah’ın yarattığı bir kimsenin sözünden başka bir şey olmadığına şüphe yoktur—onu, kendi emsalinden başkası neshedemez. Sunnet’in emsali ise Rasûlullah’ın Sunnet’inden başkası değildir. Zira Allah Ta’âlâ, hiç kimseyi Rasûl’ü derecesine yükseltmemiş, fakat herkese, O’na ve emirlerine uymayı farz kılmıştır. Bütün insanlar O’na tâbidir. Tâbi olanın, tâbi olduğu kimsenin emirlerine muhalefet etmesi câiz değildir. Dolayısıyla tâbi olan, tâbi olduğu kimsenin emirlerini neshedemez”.

“Nesholunan Sunnet’in nakledilmesi, buna mukabil nâsih Sunnet’in terkedilmesi ihtimali yoktur. Farzı bırakılan şeyin nakledilip, farzı gereken şeyin terki nasıl mümkün olur? Eğer böyle bir şey olsa idi, halkın elinde “her halde bu mensûhtur” denilmek suretiyle Sunnet nâmına bir şey kalmazdı”.

“Hiç bir farz, yerine bir başkası getirilmedikçe neshedilmemiştir. Nitekim, Beytu’l-Makdis neshedildiği zaman Kâbe kible olarak ittihaz edilmişti. Kitap ve Sunnet’teki bütün mensûhlar böyledir”.

“Sunnet’in Kur’ân ile neshine gelice: Böyle bir şey vukubulsa, Hazreti Peygamberin de bu hususta bir Sunnet’i bulunur ve bu Sunnet ilk Sunnet’in mensûh olduğunu açıkladığı gibi, bir şeyin ancak kendi misliyle nesholunduğuna delil teşkil eder. Bir başka ifade ile Allah Ta’âlâ, Hazreti Peygamberin hüküm olarak söylediği bir şeyi neshetse, Hazreti Peygamber, Allah Ta’âlâ’nın neshettiği mesele hakkında tekrar bir Sunnet ihdas eder ve bu suretle ilk Sunnet’i neshettiğini açıklamış olur” 49)

Eş-Şâfi’î’den naklen zikretmiş olduğumuz bu ibarelerden anlaşılıyor ki Hazreti Peygamber, ancak kendisine indirilen vahye uymakla mükelleftir. Kur’ân’da bu husus açıkça belirtilmiştir: *أتبع ما وحى اليك من ربك* “Rabbından sana vahyolunan şeylere ittiba et” 50). Bunun haricinde, O’nun, Kur’ân âyetine veya hükmüne muhalefet etmesi düşünülemez. Halbuki Sunnet, Kur’ânı Kerim’i beyan eder. Nitekim bu husus da açıkça belirtilmiştir: *وازلنا اليك الذكر لتبين للناس ما نزل اليهم* “Sana, Kur’ân’ı inzal ettik ki insanlara, kendilerine indirileni beyan edesin...” 51). Sunnet, Kur’ân’ın beyanı olunca, Kur’ân’da vukubulan

47 Çünkü Allah Ta’âlâ *نأت بخير منها او مثلها* buyurmuştur. Bu ise bedelin, mübeddelden daha hayırlı veya onun gibi olması lâzım geldiğini gösterir. Halbuki Sunnet, Kur’ân’dan daha hayırlı olmadığı gibi, onun ayarında da değildir, hattâ Kur’ân cinsinden bile olamaz: Zira Kur’ân, Allah’ın, Sunnet ise Rasûl’ün kelâmıdır. Bu bakımdan Sunnet Kur’ân’ı neshedemez. Keza âyette *نأت بخير منها* “getiririz”. denilmiştir. Buradaki zamir, bedeli daha hayırlı veya evvelkisi ayarında getirecek olan Allah Ta’âlâ’ya râcidir. Bu da nâsih’in, Sunnet değil Kur’ân olduğuna delâlet eder. Bu hususta daha geniş malumat için Bkz. *Keşfü’l-Esrâr*, III. 177.

48 Nahl sûresi, ây. 101.

49 Eş-Şâfi’î’nin nesh hakkındaki fikirleri için Bkz. *er-Risâle* s. 106-111.

50 En’âm sûresi, ây. 106.

51 Nahl sûresi, ây. 44.

nesh olayının da ancak Sunnet tarafından beyan olunması kadar tabii bir şey tasavvur edilemez. Keza Sunnet'te vukubulan nesh de ancak Sunnet'le bilinir; zira yukarıda zikredilen âyete göre beyan yalnız Sunnet'le olur.

Sunnet'in Kur'an'la veya Kur'an'ın Sunnet'le neshedilmesi, beyandan ibaret olan Sunnet'in Kur'an'a muhalif olarak ortaya çıktığına delâlet eder. Halbuki Hazreti Peygamber "benden size bir hadîs rivayet edildiği vakit onu Kur'an'a vurunuz. Eğer uyarsa kabul ediniz, uymazsa reddediniz"⁵²) buyurmuş ve Kur'an'a muhalif olan Sunnet'in reddini emretmiştir. Neshte muhalefet şart olduğuna göre bu olay, yukarıda zikredilen habere aykırı düşer. Bu itibarla Kur'an'ın Sunnet'le veya Sunnet'in Kur'an'la neshi câiz değildir ve Hazreti Peygamber, yukarıda zikredilen hadîsiyle, olayın cevazına inanmak suretiyle zihinlerde vukuu muhtemel şüphe ve tereddütlere hattâ istihzalara engel olmuştur. Çünkü Kitap ve Sunnet'ten birinin diğerini neshetmesi halinde şüpheli şöyle diyebilir: "O peygamber ki kendisine inzal olduğunu iddia ettiği şeye ilk defa yine kendisi muhalefet ediyor; onun sözlerine nasıl itimat edilir?" yahutta Kitap'ın Sunnet'i neshetmesi halinde diyebilir ki: "Rabbi onu tekzip ediyor; onu nasıl tasdik edebiliriz?". Peygamber ve Sunnet'i hakkında böyle bir ta'na vesile olacak bir nesh tecciz edilemez. Kitap'la neshinde ise bu çeşit şüphe ve tereddütlere mahal yoktur. Allah Ta'âlâ "ne inzal ettiğini en iyi bilir". "Rûhu'l-Kuds, Kitabı O'nun nezdinden hak ile indirmiştir"⁵³)

Eş-Şâfi'i'nin, Kitâp ve Sunnet'in birbirini neshedemeyeceği hususunda ileri sürdüğü deliller bunlardan ibarettir. Hanefî imamlarla aralarında ehemmiyeti haiz olmıyan bazı farklar bir tarafa bırakılırsa, Zâhiri İbn Hazm'in, her iki ana kaynağın birbirini neshedebileceğine dair serdettiği mütalaaalar arasında, eş-Şâfi'i'nin delillerine cevap teşkil edebilecek bazı hususların yer aldığı görülür. Bunlardan birisi, eş-Şâfi'i tarafından zikredilen *قل ما يكون لى ان يكتسب من غير ما يكتسب* "de ki bunu kendiliğinden değiştirmek elimden gelmez"⁵⁴) âyetidir. İbn Hazm'e göre bu âyet, Sunnet'in Kur'an âyetini neshedemeyeceğini iddia edenler için bir delil teşkil etmez. Zira hiç kimse, Hazreti Peygamberin bunu kendiliğinden değiştireceğini söylemez. Söyliyen kâfirdir. Fakat, Hazreti Peygamber, Allah Ta'âlâ'nun nezdinden gelen vahiyyle bunu değiştirir. Nitekim onun *ان اتبع الا ما يوحى الى* "ben ancak bana vahyolunana tâbi olurum"⁵⁵) demekle emrolunması da buna delâlet eder. Binâanaleyh, vahyin vahiyyle neshi câizdir. Sunnet, vahiydir; dolayısıyla Kur'an'ın Sunnet'le ve Sunnet'in Kur'an'la neshi caiz olur⁵⁶).

Eş-Şâfi'i'nin delil olarak zikrettiği ikinci âyet şudur: *ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها* "Biz bir âyeti neshedersek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahutta onun gibisini getiririz"⁵⁷). Eş-Şâfi'i'ye göre Sunnet'in Kur'an âyetini neshedebilmesi için onun, Kur'an'dan daha hayırlı, yahutta Kur'an gibi olması lâzımdır. Halbuki yukarıda zikredilen âyetten de anlaşıldığı gibi Sunnet ne Kur'an'dan daha hayırlı ve ne de onun gibidir. Bu bakımdan onun

52 *Keşfü'l-Esrar*, III.177. Hadîsin ed-Dârakutni tarafından rivayet edilen bir varyantı şöyledir: *اذا حدثت ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها* "Biz bir âyeti neshedersek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahutta onun gibisini getiririz"⁵⁷). Eş-Şâfi'i'ye göre Sunnet'in Kur'an âyetini neshedebilmesi için onun, Kur'an'dan daha hayırlı, yahutta Kur'an gibi olması lâzımdır. Halbuki yukarıda zikredilen âyetten de anlaşıldığı gibi Sunnet ne Kur'an'dan daha hayırlı ve ne de onun gibidir. Bu bakımdan onun

53 Bkz. *Keşfü'l-Esrar*, III.178.

54 Yûnus sûresi, ây.15.

55 Aynı âyet.

56 *El-İhkâm*, IV.108.

57 Bakara sûresi, 106.

Kur'an'ı neshetmesi câiz değildir. Fakat İbn Hazm'e göre bu âyet de bu hususta bir delil teşkil etmez. Zira onların anladıkları mânâda, Kur'an âyetlerinin bazısının bazısından hayırlı olması gerekir ki Allah Ta'âlâ'nın nezdinden gelen âyetler arasında böyle bir tefrik yapılamaz. Halbuki âyet "sizin için hayırlı olanı, yahutta sizin için hayırlı olmak bakımından neshedilen âyet gibi olanı getiririz" mânâsındadır. Şüphe yoktur ki nâsih âyetle amel etmek, nesh olayından önce mensûh âyetle amel etmeğe nisbetle daha hayırlıdır. Nâsih âyetle amel etmenin sevabı ise, bazan nesh olayından önce mensûh âyetle amel etmenin sevabı gibidir; bazan de ondan fazladır. Yukarıki âyetten şu da anlaşılıyor ki nâsihle amel etmenin sevabı, hiç bir zaman, nesh olayından önce mensûhla amel etmenin sevabından daha az değildir. fakat ya fazladır ya da aynı derecededir; yâni iki yöden birisidir. Keza Sunnet de iki yöden Kur'an gibidir: 1) وما ينطق عن الهوى âyeti mucibince min indî'llâh vahiydir; 2) من يطع الرسول من ينطع الله âyeti mucibince de tâatin vücbu bakımından Kur'an'la müsavidir. Ayrılıkları nokta ise Kur'an'ın Mushafâ yazılması ve ona Kur'an'dan başka bir şeyin girmemesi, icazı ve başka bir şeyle karışık olarak okunmamasıdır. Âlemde iki şey yoktur ki bir yönden birbirine benzemesin, diğer yönden de birbirinden ayrılmasın. iki şeyin her yönden birbirine benzemesi veya her yönden birbirinden ayrılması imkânı yoktur. Bu bakımdan nâsih hadîsle amel etmek, mensûh âyetle amel etmekten etfaldir ve sevap yönünden fazladır. Nitekim Allah Ta'âlâ "evlenmek hususunda) iman etmiş bir câriye, müşrik bir kadından - hoşunuza gitmiş olsa bile - daha hayırlıdır" ⁵⁸⁾ buyurmuştur. Müşrik kadın, size göre, güzellik ve ahlâk bakımından mü'min bir câriyeden üstün olabilir; fakat Allah Ta'âlâ nezdinde mü'min olan bir câriye daha hayırlıdır ⁵⁹⁾.

Eş-Şâfi'i tarafından zikredilen diğer bir delil *وإذا بدلنا آية مكان آية والله أعلم بما* *يزل* "bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirdiğimiz vakit - ki Allah ne indirdiğini eniyi bilir..." ⁶⁰⁾ âyetidir. Fakat İbn Hazm'e göre bu da Kitap ve Sunnet'in birbirini neshedemeyeceği hakkında kat'i bir delil teşkil etmez. Çünkü Allah Ta'âlâ "ben âyeti değil onun yerini tebdil ederim" dememiş bir âyeti başka bir âyetin yerine tebdil edeceğini bildirmiştir. Bunu hiç kimse inkâr etmez; fakat O, bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiği gibi başka şekilde de yapabilir; yâni, gayri metluy olan bir vahyi, bir âyetin yerine getirebilir ⁶¹⁾.

Eş-Şâfi'i'ye göre, Kitab'ın Sunnet'i neshi meselesinde "Allah Ta'âlâ, Hazreti Peygamberin ilk Sunnet'ini ref eden bir emir ihdas etse Hazreti Peygamber de kendi ilk Sunnet'ini nesheden bir Sunnet ihdas eder" ⁶²⁾ Fakat İbn Hazm, eş-Şâfi'i'nin bu fikrine ilk itiraz eden kimselerin yine kendi ashâbı olduğuna işaret ederek der ki: "Hazreti Peygamberin ilk Sunnetini nesheden bir vahyin nâzil olduğunu ve O'nun bu vahiyle amel ederek ilk Sunnet'ini neshettiğini söylemek câiz olsa, halkın, Hazreti Peygamberin nâsih Sunnet'iyle amel etmesi de ilk Sunnet'i neshetmiş olur ki bu yanlıştır. Eş-Şâfi'i'ye karşı ashâbı tarafından yapılan bu itiraz yerindedir. Çünkü Hazreti Peygamber, Rabbinin emirlerine inkiyadla mükelleftir. Nâsih, Allah Ta'âlâ'nın nezdinden gelen emirdir, yoksa o emrin icabı âyet değildir" ⁶³⁾.

Sunnet ve Kur'an'ın birbirini neshedemeyeceği hususunda eş-Şâfi'i tarafından ileri sürülen delil ve mütalâalarla İbn Hazm'in bunlara karşı yaptığı itirazları zikretmiş bulunuyoruz. Bu itirazlarda, dolayısıyla, Kitap ve Sunnet'in birbirini neshedebileceği fikrini savunan ve

58 Bakara sûresi, ây.221

59 *El-Ihkâm*, IV.107-108.

60 Nahl sûresi, ây.101.

61 *El-Ihkâm*, IV.109

62 *Bkz.er-Risâle*, 108:el-Ihkâm, IV.110.

63 *El-Ihkâm*, IV.110-111.

yukarılarda da kaydetmiş olduğumuz üçüncü gurup ortaya çıkmış bulunmaktadır. Her ne kadar İbn Hazm'ın cevaplarında, bu grubun istinad ettiği deliller az çok belirmiş ise de bunları toplu olarak tekrar gözden geçirmek faydalı olacaktır.

3 - *Kitâb'ın Sunnet'le ve Sunnet'in Kitâb'la neshi.*

İbn Hazm'ın eş-Şâfi'i'ye karşı yaptığı itirazlardan da anlaşıldığı gibi, gerek Kitap ve gerekse Sunnet, dinin esası olmak bakımından birbirinin yardımcısıdır. Sunnet, Kitap'ın müfessiri olduğu gibi, Kitap da Sunnet'in müfessiridir. Onun, bu hususta istinat ettiği deliller yine Kur'ânı Kerim'den alınmıştır: *وما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحى يوحى* (“(Rasûl), kendi havasından konuşmaz; (O'nun sözleri) kendisine vahyolunan vahiyden başka birşey değildir” 64) *من يطع الرسول* (“Allah'a ve Rasûl'e itaat ediniz” 65); *اطيعوا الله واطيعوا الرسول* “فقد اطاع الله” her kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur” 66). Bu âyetler gösteriyor ki Sunnet de Kur'ân gibi Hazreti Peygambere Allah tarafından vahyedilmiş olup itaat bakımından Kur'ân'dan farkı yoktur. Çünkü, Rasûl (S. A.) e itaat, O'nun emir ve nehiyelerine itaattir. Bu emir ve nehiyeler ise Sunnet'ten başka bir şey değildir. O halde Kur'ân'ın getirdiği emir ve nehiyelere itaat Allah'a itaat olduğu gibi Sunnet'e itaat de Allah'a itaat demektir. Bütün bunlar, Sunnet'in itikat ve amel cihetinden Kitap mertebesinde bulunduğuna açık bir şekilde delâlet etmektedirler. Bu bakımdan onun bir Kur'ân âyetini veya bir Kur'ân âyetinin onu neshetmesi câizdir.

Kitap ve Sunnet'in birbirini neshedebileceği konusunda İbn Hazm ile Hanefî imamlar arasında mühim addedilebilecek bir fark yoktur. Mesela, Hanefî usûlcülerden Fahrul-İslâm el-Pezdevî (Ö. 482) ile onun şârihi Abdül-Azîz el-Buhârî (Ö. 730) ye göre nesh, hakikatte, - İbn Hazm'de gördüğümüz gibi - bir hükmün müddetini beyandan ibarettir. Hazreti Peygamber, gayri metlûv vahiy (Sunnet) le mücmel olan bir âyeti nasıl beyan yahut mutlak olanı takyid yahutta âmmları nasıl tahsis etmiş ise, Kitap'la sâbit olan bir hükmün devam müddetini, yani onunla amel etmenin son bulduğunu da beyan edebilir. Sunnet'le sâbit olan bir hükmün müddetinin Kitap'la beyan edilmesi de böyledir. Çünkü Hazreti Peygamberin lisaniyle sâbit olan bir hükmün Kitap'la sâbit olan bir hükümden taat yönünden farkı yoktur 67). Bütün bunlar, Sunnet'in Kitap'ı ve Kitap'ın da Sunnet'i neshedebileceğine açıkça delâlet etmektedirler.

* * *

Yazımızın başından beri zikretmiş olduğumuz neshle ilgili çeşitli görüşlerden bir netice çıkarmak icab ederse, İslâm şeriatinde neshin mevcudiyetini tamamen reddeden Ebû Muslim ile neshin mevcudiyetini kabul etmekle beraber sadece Kitap ve Sunnet'in birbirini neshedemeyeceği fikrini savunan eş-Şâfi'i ve bunların çok az yekûn tutan taraftarları bir yana bırakılacak olursa neshin bütün cihetleriyle mevcudiyeti üzerinde İslâm ulemasının ekseriyetle ittifak ettikleri görülecektir. Her ne kadar, Hazreti Peygamberden, bazı âyet ve hâdislerin nâsh veya mensûh olduklarını kat'i surette ortaya koyacak sahih rivayetler zamanımıza kadar intikal et-

64 Necm sûresi, ây. 3.

65 Nisâ' sûresi, ây. 59.

66 Ayni sûre, ây. 80.

67 *Keşfu'l-Esvâr*, III. 903. İbn Hazm ile Hanefîye arasındaki belli başlı görüş ayrılığı hadis neveleri üzerinde görülür. İbn Hazme göre haber ister mütevatir olsun ister âhâd olsun, her ikisi de yakinen ilim ifade eder ve bir Kur'ân âyetini neshetmesi bakımından aralarında hiç bir fark yoktur. Hanefîler ise haberi âhâdla Kur'ân âyetinin neshini töcviz etmezler. Çünkü Kurân senet bakımından kat'iyet ifade eder ve mütevatirdir. Haberi âhâdın senedi ise zânnidir, kat'iyet ifade etmez ve dolayısıyla Kur'ân âyetini neshedemez. Sunnet'in Sunnet'i neshetmesinde de bu husus bahis mevzuatıdır: Mütevatir hadis, haberi vâhid ile neshedilemez.

memiş ise de bu noksanlığın, neshi reddetmek için kâfi bir sebep teşkil edeceğini ileri sürmek güçtür. Oysa ki biz, Hazreti Peygamberin ashâbı arasında nesh tabirinin pek sık kullanıldığını ve hattâ mücmel olan bir âyetin, gerek başka bir âyetle ve gerekse Sunnet'le tafsilane, keza âmmin tahsisine, mutlakın takyidine veya istisnâya da "nesh" lafzının ıtlak olunduğunu görüyoruz. Mücmeli tafsîl, âmnu tahsis ve mutlakı takyîd eden Kitap ve Sunnet ahkâmı arasında, ilk emirle sâbit olmuş bir hükmün son bulunduğunu beyan eden ikinci bir emrin ve bu emre istinad eden yeni bir hükmün mevcut olmadığını iddia edemeyiz. Gerek Kitap'ta ve gerekse hadisler arasında, bu şekilde, hükmü ref olunmuş, onun yerine başka hükümler getirmiş olan müteaddit emir ve nehiyeler görürüz; usûl kitaplarında bunların örneklerini bulmak mümkündür. Sahabe arasında pek çok kulanıldığını kaydettiğimiz nesh tabirine, onların, daha şümüllü bir manâ vermeleri ve yukarıda işaret ettiğimiz bazı tefsir kaidelerini de nesh içerisinde mütalââ etmeleri Hanefî Şâfi'î ve Zâhirî imamların onu, beyanın bir nev'i olarak kabul etmelerine uygun düşmektedir. Son söz olarak denilebilir ki eğer Sunnet'in vazifesi Kitab'ı beyan etmekse - bunda hiç bir şüphe ve tereddüte mahal olmadığı Kur'ân âyetiyle sâbit olmuştur - bu beyan içerisinde neshin de mevcudiyetine hiç bir mâni yoktur. Bu itibarla biz, bir kaç harfin teşkil ettiği *nesh* veya *beyân* kelimeleri üzerinde değil de Sunnet'in İslâm teşriindeki yeri üzerinde durursak mevzuun yükünü nisbeten hafifletmiş oluruz.